

HUMANISTA TÖRTÉNETÍRÁS ÉS NEOLATIN IRODALOM A 15–18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

SZERKESZTETTE
BÉKÉS ENIKŐ – KASZA PÉTER – LENGYEL RÉKA

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

A 20. század közepétől az Európa-szerte a latin gyökerekhez kapcsolódó, közös műveltségbeli alapok megállapítására irányuló törekvések magukkal hozták a neolatin kutatások általános kibontakozását és elterjedését. E stúdiumok az utóbbi években Magyarországon is öröndetes lendületet vettek, egyre többen és egyre szélesebb tárgykörben foglalkoznak idehaza a neolatin irodalomhoz tartozó szövegekkel. Ezt felismerve, a „Hungaria Latina” Magyar Neolatin Egyesület a szorosabb és főleg rendszeresebb szakmai együttműködés elősegítése érdekében 2013 őszén a neolatin tanulmányoknak szentelt konferenciasorozatot indított. A két-évente megrendezendő tanácskozások a szervezőbizottság tervei szerint minden alkalommal egy-két meghatározott témát állítanak a középpontba, és az eddigi eredmények számbavételén túl hozzájárulnak új kutatási irányok kijelöléséhez, fontos és kevésbé kutatott források, forráscsoportok feldolgozásához.

A borítón Virgil Solisnak az Ovidius *Metamorphoses* c. műve 1581-es frankfurti kiadásához készített, Kliót ábrázoló metszete látható

*A késő sztoa filozófiájának elemei Rajcsányi György
Laurus tuta című lelkiségi művében¹*

Rajcsányi György (1670–1734) jezsuita tanár, morálfilozófus, egyházi író munkásságának egy szeletét, Petrarca *De remediis utriusque fortunae* c. művének nagyszombati kiadásait korábban Lengyel Réka, Máté Ágnes és jómagam is vizsgáltuk, azonban a Rajcsányi nevéhez köthető egyéb, vallásos témájú művek feltárása még nem kezdődött meg.² Ezek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a nagyszombati jezsuita kollégium tanárának műveltségéről és lelkiségéről.

Rajcsányi György a szintén jezsuita író, Rajcsányi János (1669–1733) öccse. 1687-ben lépett be a jezsuita rendbe, tanulmányait Bécsben és Grazban végezte. Állomás helyei voltak Nagyszombat, Sopron, Róma, Sárospatak, Kassa és Kolozsvár.³ Nevéhez az alábbi szövegiadások, művek köthetők:⁴

Harmonia philosophica cantus laetiores tristioribus, et tristiores laetioribus attemperans, sive principia quaedam verae ac genuinae philosophiae, animum humanum regulantia, ne vel prosperis evanescat, vel adversis frangatur, ex libris duobus Francisci Petrarchae de remediis utriusque fortunae desumpta, Tyrnaviae, Typis Academicis, 1706 – RMK II. 2269.

Ars recte philosophandi seu vitam ex praescripto rationis moderandi desumpta potissimum ex dialogis Francisci Petrarchae de remediis utriusque fortunae, Tyrnaviae, Typis Academicis, 1707 – RMK II. 2298.

¹ A tanulmány szerzőjét a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatja.

² LENGYEL Réka, *Petrarca De remediis utriusque fortunae-jának recepciója a 16–18. századi magyarországi irodalomban = Prózai kegyességi műfajok a kora újkorban: Prédikáció, meditáció és imádság*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, IMRE Mihály, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Studia Litteraria, LII), 58–66; MÁTÉ Ágnes, *Francesco Petrarca De remediis utriusque Fortunae című művének 18. századi magyar változatai = Varietas gentium, communis latinitas. A XIII. Neolatin Világkongresszus (2006) szegedi előadásai*, szerk. SZÖRÉNYI László, LÁZÁR István Dávid, Szeged, JATE Press, 2008, 59–68; Csilla BÍRÓ, *La Fortuna dei gesuiti di Tirnavia. Le edizioni del libro De remediis utriusque Fortunae a Tyrnavia = Petrarca a jedność kultury europejskiej – Petrarca e l'unità della cultura europea. Materiały międzynarodowego zjazdu – Acti del Convegno Internazionale Warszawa, 27–29 V 2004. Pod. red. – a cura di Monica FEBBO, Piotr SALWA, Warszawa, 2005, 477–484.*

³ TAMÁS Zsuzsanna, *Rajcsányi György = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IX.*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2009, 352–353; SZINNYEI József, *Rajcsányi György = Uő, Magyar írók élete és munkái XI.*, Bp., 1906, 434–435.

⁴ Ezeken felül más nyomtatványok összeállításában, kiadásában is részt vett, ezeket a jelen tanulmány nem közli.

Laurus tuta a fulmine seu consignatio sui in providentiam Dei, Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1707 – RMK II. 2299; második kiadása: 1765.

Somnium philosophi repraesentans Tabulam Cebeis philosophi Platonici et Enchiridion Epiceteti philosophi Stoici ... praeside reverendo patre Georgio Raicsani e Societate Jesu, Tyrnaviae, Typis Academicis [1707] – RMK II. 2300 és RMK II. 2300a.

Bellum contra hostes capitales animae, Tyrnaviae, Typis Academicis, 1718; 1720; 1725; 1807.

Conclusiones scientiae practicae, quas tam in rebus prosperis, quam adversis recta dictat ratio, Tyrnaviae, Typ. Gall., 1718.

Ehelyütt Rajcsányi *Laurus tuta a fulmine* című értekezését szeretném bemutatni, mivel az eddigi irodalomtörténeti és rendtörténeti kutatások figyelmen kívül hagyták.

Az Európa-szerte megjelenő, elsősorban Justus Lipsius munkásságával fémjelzett újsztoikus irányzat a sztoikus etika tételeit elevenítette fel.⁵ Magyarországon az 1590-es évektől beszélhetünk újsztoikus filozófiáról, egymástól függetlenül, az élet különböző területein: az irodalomban, a vallásban és a politikában. A sztoikus gondolatok népszerűsége azzal magyarázható, hogy a jól használható tanokat különböző társadalmi rétegek, illetve felekezetek könnyedén a saját elveikhez igazíthatták.⁶ Turóczi-Trostler József *Keresztény Seneca* című tanulmányában „magyar sztoikus nyárutónak” nevezi azt a körülbelül a 18. század első harmadára tehető időszakot, amikor a nagyszombati egyetem környezetében működő jezsuiták egy kisebb csoportja sztoikus szellemű műveket alkotott.⁷ Ide kapcsolódik Rajcsányi György tanító jellegű prózai műve, a *Laurus tuta*, amely 1707-ben és 1765-ben jelent meg Nagyszombatban.

Az értekezés a hegyen álló babérfa-metaforára épül: Rajcsányi a mű bevezetésében röviden vázolja, hogy milyen is a villámcsapásoktól óvó babérfa. A hegy, amelyen nőtt, Jézus hegyi beszédének a helyszíne, azaz mindaz a tudás, amelyre a „Coelestis Philosophiae Magister” tanította a tanítványait. Maga a babérfa pedig a hívő ember saját akaratóból történő önátadása az isteni gondviselésnek. A bevezetést követő fejezetekben Rajcsányi a metafora három elemét alulról fölfelé haladva mutatja be az értekezés három fejezetében. Az első fejezet a babérfa gyökeréről, azaz az isteni gondviselésbe vetett hit alapjairól értekezik. Itt Rajcsányi Isten teremtményein keresztül mutatja be a Teremtő Isten gondviselő szeretetét. Az isteni gondviselés dogmája Isten terve-

⁵ TURÓCZI-TROSTLER József, *Keresztény Seneca. Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből*, Bp., 1937, 15–18; JAN PAPPY, *Neosztoicizmus és humanizmus. Új Seneca-olvasatok Lipsius *Manuductio ad Stoicam Philosophiam* című művében*, Világosság, 2006/11–12, 23–42.

⁶ KLANICZAY TIBOR, *A magyar későreneszánsz problémái (Stoicizmus és manierizmus)* = Uő, *Reneszánsz és barokk*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 303–339; ÁCS PÁL, *A késő reneszánsz meglazult pillérei: a sztoicizmus és a manierizmus az irodalomban = Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28–2008. július 27.*, szerk. MIKÓ ÁRPÁD és VERŐ MÁRIA, Bp., MNG, 2008, 36–50.

⁷ TURÓCZI-TROSTLER József, *i. m.*, 22–33.

ző akaratát jelenti, amellyel Isten a teremtményeit az Isten által kitűzött célok felé irányítja.⁸ Minden teremtményére kiterjedő gondviselése Isten szuverenitásának következménye, s két alapvető aspektusa van: a teremtmények megtartása és kormányzása; célja Isten dicsősége. A gondviselés az a tevékenység, amely során Isten közvetlenül vagy közvetett módon beavatkozik teremtményei életébe. Ennek a gyakorlatban számtalan formája lehet. Az isteni gondviselésbe vetett hitnek ellentmond minden olyan fogalom, amely a 'véletlen', 'szerencse', 'sors' kifejezésekkel állítható párhuzamba. Rajcsányi szerint egyenesen istenkáromlás, ha egy keresztény ilyenfajta kifejezéseket használ. A keresztények tudják, hogy nincsenek véletlenek, minden a világon Isten terve szerint történik, egyedül a bűn az, amelyet nem Isten akaratával követünk el, azt csupán megengedi. Azok a dolgok, amiket mi, halandók a saját életünkben csapásoknak fogunk fel, nem kárunkra vannak, hanem Isten általuk is a javunkat akarja szolgálni. Mindebből az következik, hogy az embernek úgy kell élnie, hogy a saját akaratát illetően mindenben Isten akaratához igazodjon.

A *Laurus tuta* második fejezete a babérfa lombjait, azaz az isteni bölcsesség, mindenhatóság és jóság fogalmát tárgyalja⁹ számos bibliai példa felhasználásával. Rajcsányi különösen nagy hangsúlyt fektet erre a bekezdésre, hiszen ezen isteni tulajdonságok értelmezése nélkül magát a gondviselés tanát sem tudná megvilágítani. Az isteni bölcsesség az a csalhatatlan tudás, amellyel Isten az egész teremtett világot kormányozza mindöröktől fogva. Isten bölcsességével pontosan tudja, hogy mi válik az adott ember hasznára és üdvösségére. Mindenhatóságánál fogva mindazt, amit hasznosnak és üdvösnek gondol, meg is tudja valósítani. Cselekvése mindig jóságából és szeretetéből fakad.

A harmadik fejezet a babérfa körül cikázó, ám benne kárt tenni nem tudó villámokat, azaz az embereket sújtó csapásokat mutatja be. Három fajtájuk különböztethető meg: a szárazvillámok (*fulmina sicca*) az ember természetes adottságainak hiányát, a vagyon és a tisztégek hiányát jelképezik. Ezek a legtöbb halandó számára negatívumként értelmezett hiányosságok Isten akaratából vannak jelen az életünkben, céljuk pedig az, hogy a javunkat szolgálják. A téma kifejtéséhez Rajcsányi Epiktétosz *Kézikönyvecskéjének* 17. diatribéjét használja fel: a jól ismert „az élet színház” metafora értelmezése szerint az élet maga a színdarab, az emberek a színészek, a rendező Isten. Továbbgondolva Epiktétosz sorait, Rajcsányi arra int, hogy nem azé a nagyobb dicsőség, aki előkelőbb szerepet kapott, hanem azé, aki élethűbben tudja eljátszani. Így hát fogadjuk el azt a szerepet, amelyet a rendező oszt ránk, játsszuk el hitelesen, és ne lázadozzunk ellene. Az Isten feladata, hogy kiválassza a szerepünket, a miénk csak annyi, hogy jól játsszunk.

⁸ Wilhelm BREUNING, *Gondviselés = A katolikus dogmatika lexikona*, szerk. Wolfgang BEINERT, ford. GÁSPÁR Csaba László et al., Bp., Vigília, 2004, 194–195.

⁹ Wilhelm BREUNING, *Isteni tulajdonságok = A katolikus dogmatika lexikona, i. m.*, 299–302.

A sorscsapások következő halmaza az esőzéssel együtt jelentkező villámok (*fulmina humida*), vagyis az embert megtámadó betegségek. Ne lázadozzunk a minket gyöttrő betegségek ellen, hiszen az Isten pontosan tudja, mi válik a hasznunkra. Ha úgy látja majd, hogy az egészség van a hasznunkra, mindenhatóságánál fogva azonnal meg fog szabadítani a betegségünktől. Betegen óvakodjunk a babonához köthető gyógymódoktól és az istenkáromlástól. Ebben a részben visszatér Epiktétosz továbbgondolt színház-metáforája: ha a rendező egy beteg szerepét osztotta rád, játszd el jól, úgy, hogy örömet szerezz a nézőknek, azaz az angyaloknak és más égi lényeknek, akik különös módon gyönyörködnek a betegségek és fájdalmas során tanúsított türelemben. A tüzes villámok (*fulmina ignea*) pedig az éhínség, járványok, háborúk, földrengések, árvizek, azaz összefoglalva a humanitárius és a természeti katasztrófák különböző fajtái. Az isteni gondviselés ugyanúgy érvényesül a történelemben, mint az egyének életében.

Honnan származott Rajcsányi György ötlete, a babérfa-metáfora? Idősebb Plinius *Természetrájza*jának 15. könyvében foglalkozik a fafajták közül a babérral, a 37–40. fejezetekben. A babérfa a babérfélék családjába tartozó kistermetű örökzöld fa, két jellegzetes fajtája van, a delphoi és a ciprusi, melyek levélmérete és színe különböző. A fa biológiai leírása után használati köre és a babérral kapcsolatos hiedelmek következnek. Közismert, hogy a diadalmenetek alkalmával a hadvezérek babérkoszorút viseltek a győzelemmel elért halhatatlanság jeleként. Plinius említi, hogy a babér díszítette házba nem csap a villám. Suetonius Tiberius-életrajzában szintén kiemeli a fa óvó jellegét: „Tiberius [...] az istenek tiszteletével, a vallással nem sokat törődött; erősen vonzódott ugyanis a csillagászatához, és az volt a meggyőződése, hogy minden a végzet akaratából történik. A mennydörgéstől mégis nagyon félt; mihelyt az ég beborult, fejére tett egy babérkoszorút; babérfába állítólag sohasem üt a mennykő.”¹⁰ A keresztény szimbolikában a babér a mártíromságot és a halhatatlanságot jelképezi.¹¹

A babérfa és a babérkoszorú az emblémairodalom ábrázolásaiban is felbukkan: Johannes Camerarius 1590-ben megjelent emblémagyűjteményében hegyre ültetett, magányos babérfácskát ábrázol felette cikázó villámokkal az érintetlen, tiszta erény jelképeként.¹² Bár Rajcsányi értekezésének egyik kiadásához sem tartozik illusztráció, előszavában annyira szemléletesen mutatja be a hegyen álló babérfát, hogy feltételezhetjük, talán egy kép, akár egy embléma adhatta számára az ötletet a műve alapjául szolgáló babérfa-metáforához.

¹⁰ Gaius SUETONIUS Tranquillus, *A Caesarok élete*, ford. Kts Ferencné, Bp., Magyar Helikon, 1962, (Bibliotheca Classica), *Tiberius*, c. 69.

¹¹ *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József és ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 2005, 67.

¹² Arthur HENKEL–Albrecht SCHÖNE, *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Stuttgart, Metzler, 1967, 204.

Rajcsányi György értekezésében a sztoikus elveket, a keresztény tanokat és a gyakorlati élet problémáit kívánta összeegyeztetni Seneca *De providentia*, azaz *A gondviselésről* című dialógusa és Epiktétosz *Kézikönyvecskéje* alapján. Mellettük egyházatyáktól származó forrásokat is felhasznált, sztoikus forrásaival ellentétben azonban ezek nem az egész mű gondolatmenetéhez kapcsolódnak, hanem egy-egy kijelentés illusztrációjára, megerősítésére szolgálnak csupán.¹³ Seneca művében azt az ellentétet próbálja feloldani, amely a sztoikusok gondviselés-tana és a mindennapos élet tényei között tátong: ha van gondviselés, azaz semmi sem történik a világon véletlenül, hogyan lehetséges az, hogy a jók olykor többet szenvednek itt a földön, mint a rosszak. Seneca szerint ez azért van, mert az istenség a sorscsepásokon keresztül tanítja a jókat, az általa legjobban szeretett embereket az erények gyakorlására. A *De providentiából* mindössze az első hat fejezet maradt fenn, a dialógus vége elveszett. Az első fejezet természeti jelenségek felsorolásával illusztrálja, hogy a világon semmi sem a véletlenek eredménye. Ezután Seneca rátér arra, hogy a derék emberek hasonlóak az istenekhez, s akár jó, akár rossz történik velük, derekuk maradnak. A sorscsepások próbatételek, melyek során kiderül, hogy valójában mekkora az ember lelki ereje. A sztoikus bölcsét számára Marcus Portius Cato Minor, közismert nevén az uticai Cato testesíti meg, az ő életvitelén keresztül mutatja be a bölcs emberek világhoz való hozzáállását.

Rajcsányi György bevallottan követi Seneca filozófiai írását, hivatkozik is a *De providentia* első fejezetére, ahol az istenség által teremtett természeti jelenségeket sorolja fel. A *De providentia* mellett Seneca másik dialógusából, a *De vita beatából* is idéz, az itt elhangzó „Deum sequere!” parancs műve több pontján is megjelenik. Másik sztoikus forrása Epiktétosz *Kézikönyvecskéje*, amelyből több helyen is idéz. Az i. sz. 50 és 138 között élt Epiktétosz rabszolgaként került Rómába. Felszabadulása után az épeiroszi Nikopoliszban alapított iskolát, általános megbecsülésnek örvendett. Fennmaradt rövid diatribéivel a gyakorlati etika kérdéseit járta körül. Számos, a *De providentia* témáival rokon gondolatát Rajcsányi is felhasználta. A fentebb felsorolt, Rajcsányihoz köthető nagyszombati nyomtatványok között szerepel a *Somnium philosophi repraesentans Tabulam Cebeitis [...] et Enchiridion Epicteti*, amelynek második fele Epiktétosz *Kézikönyvecskéjének* latin nyelvű kiadását tartalmazza. A Rajcsányi által megjelentetett nyomtatvány bizonyítja, hogy mennyire fontosak lehettek a nagyszombati jezsuita környezetben a sztoikus tanok, s szerzőnk alaposan ismerte őket.

Rajcsányi művének sztoikus alapjait az alábbi kijelentésekkel foglalhatjuk össze: Isten, aki az egész világot teremtette, igazgatja azt, így semmi sem történhet véletlenül. Amit mi, emberek bajnak, rossz dolgoknak, csapásoknak mondunk, azok valójában hasznosak – ezek mind az Isten akaratából és bölcsességéből történnek. Céljuk, hogy ezek által formálódjunk, bünbánatot tartsunk. Mivel minden a világon Isten akaratából, illetve beleegyezésével történik, akkor járunk el a leghelyesebben, ha akaratunkat

¹³ Idézi például Augustinus *De civitate Dei* és *Enarratio in psalmos*, Boethius *De consolatione philosophiae*, valamint Dionysius Areopagites *De divinis nominibus* c. műveit.

az ő akaratához igazítjuk. A gondolat párhuzamba állítható Epiktétosz 13. diatribéjével, amelyet idéz is Rajcsányi.¹⁴ Ne kérjük, hogy a saját akaratunk szerint alakuljanak a dolgok, hanem alkalmazkodjunk az eseményekhez. Akaratunk szabályozásához Rajcsányi három módszert ajánl: először is ne ellenkezzünk Isten akaratával, ez ugyanis hiábavaló és ostoba dolog. Másodjára: soha semmilyen eseményt ne tulajdonítsunk a véletlennek vagy a szerencsének. Harmadszor: semmilyen eseményt ne magyarázzunk az emberi hanyagsággal vagy rosszakarattal, hiszen minden az Istentől származik, kivéve a bűnt.

Rajcsányi hosszan fejtegeti a dolgok viszonylagosságát: nem lehetünk a saját ügyünkben igazságos döntőbírók, hiszen ami egyvalakinek jó, az másnak a kárára van. Például a hajós számára fontos a szél, sokan azonban a szélcsendet kedvelik. A földművelő az esőt, a vándor a derült eget szereti. Az árus a rossz termést, a szegény bőségeset. A zsoldos háborúra vágyik, a polgár békére. Mindennek csak az Isten szabhat határt, aki isteni bölcsességénél fogva az egész univerzumban mindent a legmegfelelőbbben rendezett el.

Vizsgáljuk meg, melyek azok a gondolati elemek, amelyekkel Rajcsányi krisztianizálja és a jezsuita lelkiség számára elfogadhatóvá teszi az értekezésében felhasznált sztoikus tanokat. A jezsuita lelkiségi művek között nem Rajcsányi Györgyé az egyetlen, amely sztoikus gondolatokat épít be keresztény tanokról szóló fejtegetésébe. A *Laurus tuta* bemutatása során nem tekinthetünk el az Antwerpenben és Brüsszelben tevékenykedő jezsuita, Alphons Antonio de Sarasa (1618–1667) lelkiségi művének vizsgálatától. Írása, az *Ars semper gaudendi*¹⁵ nagy népszerűségnek örvendett, számos alkalommal kiadták, s 1676-ban Nagyszombatban is megjelent.¹⁶ Bár a *Laurus tuta* több ponton eltérést mutat az *Ars semper gaudendi*hez képest mind anyagának elrendezésében, mind témáinak hangsúlyozásában, jól látható, hogy Rajcsányi alaposan ismerte, s számos idézetet, szövegrészletet innen vett át, Sarasára történő hivatkozás nélkül. Míg Sarasa nagyobb hangsúlyt fektet a történelemteológiára, azaz Isten tevékenységére a történelemben, az egyes népekhez köthető történelmi eseményekben, Rajcsányi inkább az egyének életében vizsgálja Isten gondviselését. Példái, illusztrációi, keresztény és sztoikus forrásai, különösen az Epiktétosz-idézetek Sarasánál is megtalálhatóak, még hozzá ugyanabban a formában.¹⁷ A sztoikus isteni gondviselés elméletét azzal a megszorítással alkalmazza, hogy minden Istentől származik, kivéve a bűnt: mivel a bűn az Istentől

¹⁴ „Ex Epicteto monuimus, ut, *ne postules ea, quae fiunt, arbitrato tuo fieri, sed si sapis, ita fieri quaeque velis, ut fiunt*: probe sciens, omnia regi a sapientissimo.” *Laurus tuta*, c. II., 1, 69.

¹⁵ Első kiadása: *Ars semper gaudendi demonstrata ex sola consideratione divinae providentiae et per adventuales conciones exposita ab Alfonso Antonio de Sarasa Societatis Iesu*, Antverpiae, apud Iacobum Meursium, 1664.

¹⁶ *Ars semper gaudendi, ad veram animi quietem, ex divinae providentiae consideratione comparandam...*, Tyrnaviae, Typis Academicis, per Matthaeum Rietmiller, 1676. – RMK II. 1385.

¹⁷ Ezen párhuzamok módszeres bemutatására a tanulmány terjedelmi korlátai miatt ehelyütt nem vállalkozhatom.

való elfordulás, így az nem eredhet Istentől, ő mindössze megengedi a bűnt, s szabad akaratunkra bízva, hogy elkövetjük-e. A sztoikus gondviselés-tan szerint a rossz dolgok azért történnek az emberekkel, hogy általuk jobbá, nemesebbé váljanak – a gondviselés keresztény továbbgondolása szerint a rossz események az embereket jellemformálásukon túl, az üdvösségre vezethetik.

Érdemes megfigyelni, hogy Rajcsányi György mennyire módszeresen igazítja hozzá értekezésében a sztoikus elveket Loyolai Szent Ignác *Lelki gyakorlatainak* vezérelveivel. Ignác első vezérelve szerint az ember arra lett teremtvé, hogy az Istent dicsérje, tisztelje és szolgáljon neki, és ezáltal a saját lelkét üdvözítse.¹⁸ Ezt a gondolatot fűzi tovább a második alapvetés, amely szerint minden teremtmény az emberért lett teremtvé, hogy segítse őt az Isten dicsőítésében és az üdvösség elnyerésében.¹⁹ A harmadik pont szerint az embernek annyira kell felhasználnia a többi teremtményt, amennyire célja, azaz Isten dicsőítése és az üdvösség elérésében segítik.²⁰ Szent Ignác fundamentumainak negyedik és ötödik pontja az úgynevezett indifferencia fogalmát vázolja: szükséges, hogy indifferenssé tegyük magunkat minden teremtménnyel szemben. Valamint legyünk annyira közömbösek, hogy ne akarjunk magunknak inkább egészséget, mint betegséget, inkább gazdagságot, mint szegénységet, inkább tiszteletet, mint gyalázatot, inkább hosszú életet, mint rövidet, csak azt akarjuk, ami legjobban elvezet az üdvösséghez.²¹

Hogyan magyarázhatnánk meg a mai laikus ember számára is érhetően a Szent Ignác-i indifferenciát, amely az egész jezsuita rend szellemiségét meghatározza, ha nem egy jelenkori prédikációvázlat segítségével hívásával, amely a népszerű 20. századi jezsuita szerzetes, lelki vezető és pszichoterapeuta Anthony de Mello értelmezésén alapszik: „Szent Ignác beszél arról, hogy Istennek mi a szándéka mindazzal, amit nekünk teremtett a földön. Az a szándéka, hogy segítsen, tehát a segítségünkre kell fordítani. De hogy képesek legyünk megfontolni azt, hogy mi fog segíteni bennünket Isten felé, vagy hogy mi hátráltat, ahhoz mérlegelő érzékenységre van szükségünk; ezt nevezi Szent Ignác *indifferenciának*. Tehát nem közönyösség, hanem az a képesség, hogy érzékenyen fölmérjük a dolgokat, és függetlenek legyünk tőlük.”²² Az indifferencia fogalma rokonságot mutat a sztoikus etika apatheia fogalmával, a szenvedélymentességgel, ami a sztoikus bölcs legfontosabb ismérve. A heves, akár pozitív, akár negatív érzelmek távol állnak tőle, bár nem érzéketlen ezekkel szemben. Jellemét a szenttelenség irányába igyekszik formálni. Jellemzője a jóakarát, öröm, óvatosság, jót akar embertársainak, örül az erényes tetteknek.

¹⁸ LOYOLAI SZENT IGNÁC, *Lelki gyakorlatok*, Kecskemét, Korda, 2006, 72.

¹⁹ *Uo.*, 73.

²⁰ *Uo.*

²¹ *Uo.*, 73–74.

²² http://vaczjenosj.blog.hu/2012/09/08/abraham_673#more4726975 (2014. 05. 11.).

Rajcsányi György jezsuita tanárként művét olyan közönségnek szánhatta, melynek tagjai még nem voltak tisztában az isteni gondviselés jellemzőivel: erre utal a mű jól érthető, világos stílusa, az átlátható mondatszerkezetek, az idézetek rendszeres, dőlt betűvel való kiemelése, általában a szerzőre történő hivatkozással együtt. Latinságával a klasszikus latin nyelv szabályait és szókészletét követi. Magának az értekezésnek a szerkezete is jól átlátható, résztémáit egy-egy új fejezettel, illetve paragrafussal jelöli. Az érthetőség kedvéért gyakoriak az ismétlések, és rendszeresek az összefoglalók, konklúziók. Bár az isteni gondviselés tanáról való elmélkedés a teológia tudományterületéhez tartozik, Rajcsányi forráshasználatán túl szóhasználatával is műve filozofikus jellegét s így a sztoicizmussal való kapcsolatát kívánja hangsúlyozni. Visszatérő kifejezései: Jézust gyakran a „Coelestis Philosophiae Magister” vagy „Coelestis Magister” megnevezéssel illeti; értekezésének tárgyát, az isteni gondviselés dogmáját sok helyen általánosítva csak „Philosophia Christianá”-nak hívja; az egyházatyák megnevezése „Philosophiae sanctioris Magister” és „sacer Philosophus”; az olvasóhoz történő kiszólások pedig általában „o, Christiane Philosophhe” megszólítással kezdődnek.

Végiggondolva Rajcsányi tanításait az isteni gondviselésről, megállapíthatjuk, hogy a jezsuita lelkiségben elfogadott tanokat fejti ki – nem célja, hogy ezekhez új gondolatokkal járuljon, a hangsúly nála a közérthetőségen és a tanító jellegen van. Miként sztoikus elődje, Epiktétosz, olyan gyakorlati stratégiát kínál az olvasónak, amely a mindennapi életvezetésben felhasználható. Mivel művét nem kifejezetten képzett teológusoknak, hanem feltehetően iskolai tanítványainak a lelki épülésére szánta, érdemes a ma emberének is így olvasni.